

Church province and quantitative composition of Catholics living in the area. Source base of this work is based on the archives of the State archive of the Saratov region (Russia), the Russian State historical archive (St.-Petersburg), national historical archives of Belarus (Minsk) and previously used by Ukrainian historians. This provided an opportunity for the author to introduce a scientific revolution is a new array of factual material on the history of the Roman Catholic Church in the southern regions of Ukraine.

Key words: Tyraspilska diocese, of Kherson province, Bishop, Visitor, rector, the colonists.

Стаття надійшла до редколегії
08.05.2014 р.

УДК 94(477.8)«1917–1918»:347.994

Інна Гуцалюк

Суд і судочинство на Волині в період правління Української Центральної ради (березень 1917-го – квітень 1918 року)

У статті схарактеризовано функціонування судової системи на Волині в період правління Української Центральної ради, зокрема визначено її структуру й нормативно-правову основу діяльності; показано окремі нормативні запозичення вітчизняного уряду із правової спадщини царської та буржуазно-демократичної Росії, а також його власні правничі ініціативи; проаналізовано діяльність інституту мирових суддів, їхніх з'їздів, окружної й апеляційної юстиції в регіоні, а також штатів; з'ясовано, що у зв'язку з державотворчими процесами, Українською революцією та воєнними діями першої більшовицько-української війни, визначальне місце в судовому процесі займали адміністративне, кримінальне й військове судочинство; доведено, що національна судова система була започаткована й активно розвивалась.

Ключові слова: мирові судді, з'їзди мирових суддів, окружні суди, повіт, Волинь, Українська Центральна рада.

Постановка наукової проблеми та її значення. Судова система кожної країни – визначальний чинник існування її державності, запорука законних взаємовідносин між органами влади й суспільством, а також правомочності внутрішніх зв'язків кожного з них. Адже зразкове функціонування суду й судочинства – показник зрілості держави та її громадян. На сьогодні у вітчизняній історичній науці недостатньо досліджені регіональні аспекти розвитку судової гілки влади доби Української революції. До таких *terra incognita* належить Волинь. Упродовж першого етапу національно-демократичних змін (березень 1917 р. – квітень 1918 р.) на її теренах дія національного суду й судочинства лише започатковувалася. У краї їх діяльність була суперечливою, але відбувалась у зв'язку із загальними державотворчими процесами, які розпочала Українська Центральна рада (далі – УЦР. – *I. Г.*).

Аналіз досліджень цієї проблеми. Означену наукову проблему вітчизняні науковці досліджували вибірково. Їхні розвідки торкалися різних площин юридичної сфери означеного питання і здебільшого набували форми історичних довідок, статей, дисертацій. Серед таких – роботи О. Мироненко [13], Ю. Вовка [1–2], В. Землянської [11]. У них місце та роль Волині описано фрагментарно. У дисертаційній роботі І. Гуцалюк [3] наведено точні історичні дані щодо становлення і функціонування суду та судочинства в регіоні періоду УЦР, проте вони здебільшого розкривають діяльність загальної юстиції. Окремим фактичним історичним тлом для написання наукової статті послугували тематична збірка [12] й монографія Я. Грицака [4]. З них автор почерпнула нормативну основу судочинства УЦР, а також законодавчі ознаки співіснування національного та «союзницького» військового судочинства. Конкретний історичний матеріал, за допомогою якого розкрито особливості роботи суду та судочинства на Волині й дано їм авторську оцінку, дослідниця взяла з фондів Держархівів Волинської [5], Житомирської [6], Тернопільської областей [7–10], а також Центрального державного архіву вищих органів влади та управління (далі – ЦДАВО України) [14–28].

Мета й завдання статті – дослідити роботу місцевої юстиції на Волині за УЦР; указати на ефективність її діяльності в усіх галузях права, а також схарактеризувати здобутки і прорахунки національного законодавства щодо суду та судочинства в умовах Української революції.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На початку 1917 р. органами загальної юстиції в Україні були такі судові установи: окружні суди, судові палати й касаційні департаменти російського Правительствующого Сенату. На Волині місцева юстиція була представлена волосними, сільськими, мировими судами, з'їздами мирових суддів та окружними судами; оскарження справ перших трьох із перерахованих здійснювали повітові з'їзди мирових суддів, останніх – окружні суди. Тоді окреслена територія підпадала під юрисдикцію Луцького* та Житомирського окружних судів. Вони розглядали справи в складі трьох суддів, а найважливіші – ще й дванадцяти присяжних засідателів, яких обирали особливі комісії [11, с. 8].

Після лютневих подій 1917 р. Тимчасовий уряд узяв курс на реформування системи суду та судочинства колишньої імперської Росії. Насамперед він ліквідував або ж реорганізовував ті судові інститути, які у воєнні роки засвідчили свою неефективність. Так, закон уряду від 4 травня 1917 р. скасував волосні та сільські суди; їхні обов'язки були передані мировим судам [19, арк. 15]. Як наслідок, на Волині, як і по всій колишній Російській імперії, виникла автоматична потреба в збільшенні кількості посад мирових суддів, а також судових приставів, секретаря і помічників секретаря [7, арк. 22, 23, 42, 44]. Отже, для поживлення роботи інституту суддів у нових умовах їхньої діяльності уряд звернув увагу на відповідне кадрове забезпечення. Так, окружні суди переглядали відомості про осіб, які станом на 1 січня 1917 р. перебували на обліку з'їздів мирових суддів. У Кременецькому повіті таких суддів разом із головою з'їзду налічувалося вісім осіб; основним критерієм їхнього відбору був юридичний стаж. Однак указаних резервних кадрів не вистачало для систематичної роботи суду. Тому Тимчасовий уряд передбачав проведення виборів мирових суддів повітів [8, арк. 76–76 зв., 86–87].

Збільшення кількості останніх, як і штату окружних судів, було вмотивоване рішенням уряду виокремити із загального судочинства адміністративну юстицію. 3 травня 1917 р. всі адміністративні справи він передавав в одноособове ведення мирових суддів повітів і його апеляційної інстанції – окружного суду. Тоді відбулися і нові призначення на посади суддів: указані обов'язки поклалися лише на одного із суддів штату установи [8, арк. 129, 152 зв.]; вони розглядали спірні справи між державними органами, комісарами та громадськими організаціями [2, с. 10].

До зазначених вище нововведень судові кадри регіону не були готові. Типовою для повітів Волині була ситуація, про яку повідомляв у Міністерство юстиції голова з'їзду мирових суддів Кременецького судово-мирового округу. Там за обставинами воєнного часу літа 1915 р. всі посадові особи мирових судів були евакуйовані до м. Воронежа (Росія). 1917 р. внаслідок цього на Кременеччині матеріальне оснащення деяких мирових судів було частково розкрадене, попсоване або знищене [7, арк. 45–45 зв.; 8, арк. 78]. Унаслідок таких обставин судочинство краю було повністю розлагоджене. Загалом характерною для регіону можна вважати ситуацію, яка склалася в адміністративному центрі повіту. Тоді в Кременці до мирового судді, повернутого навмисне з евакуації міським самоврядуванням, упродовж 17 днів роботи відновленого мирового суду надійшло лише дві справи [9, арк. 86–87]. Таку їх мізерну кількість можна пояснити евакуацією більше половини населення з міста у воєнний період.

Окреслена ситуація тривала на Волині до серпня 1917 р. – часу проведення виборів мирових суддів регіону. У місті їх обирала дума, у повіті – земство – на основі постанови Тимчасового уряду «Про тимчасове влаштування місцевого суду». У кожному мировому дільниці було обрано два члени мирового суду та два кандидати до нього [10, арк. 55–55 зв.]. Як наслідок, тоді розпочали роботу 1-ша, 4-та, 10-та судово-мирові дільниці м. Кременця. Штат суддів дума міста добирала дуже ретельно. Свідченням цього може слугувати кандидатура В. Ландсберга – випускника юридичного факультету Харківського університету [8, арк. 95–95 зв.].

Окрім описаних вище змін, склалися і нові списки повітових присяжних відповідно до постанови Тимчасового уряду «Про зміну діючого закону про присяжних засідателів». У волинських повітах цим питанням займалися земства під наглядом повітового комісара, а в містах – міліція під наглядом міського голови [8, арк. 1]. Однак виконання цієї постанови набрало затяжного характеру й тільки частково було виконане [6, арк. 11, 18, 21, 32]. У Ковельському й Володимир-Волинському повітах складання таких списків не відбулося у зв'язку з евакуацією їхніх земських і міських управ [6, арк. 14, 16, 24].

* У Першу світову війну й до червня 1918 р. установи Луцького окружного суду було евакуйовано в м. Ставрополь (Росія), а його штат працював у Житомирському окружному суді.

Однак реформування судової системи регіону було призупинене подіями Жовтневого перевороту. Тоді місцева юстиція не орієнтувалася, за указом якої влади має ухвалювати й постановляти вироки. Так, мирові судді Кременецького повіту, в складі А. Шандрук (голова суду), Х. Онищук, С. Зайчук (судді), повідомляли громадськість, що *«внаслідок подій, які відбулися, вони не можуть здійснити розгляд справ»* [8, арк. 195]. Утім уже на 10 листопада 1917 р. судочинство було відновлене. Замість уживаного формулювання *«По указу Тимчасового уряду»* присуди, вироки й постанови проголошували *«Іменем Української Народної Республіки»* [18, арк. 1; 15, арк. 10].

У перші місяці існування Української Народної Республіки (далі – УНР. – *І. Г.*) УЦР судова система діяла за зразком правової моделі Російської імперії. Генеральний секретаріат судових справ повідомив судові органи й інші державні установи УНР про збереження присяги посадової особи на вірність новоствореної Української держави зразка царської Росії, зробивши в ній текстові зміни, що відповідали вимогам часу [17, арк. 4]. Також уряд УНР продовжив дію деяких нормативних актів Тимчасового уряду. Так, 24 листопада 1917 року Генеральний секретаріат судових справ видав розпорядження для голів з'їздів мирових суддів; ним вони зобов'язувалися подати згідно з визначеною формою фінансові відомості щодо утримання особового складу судів, а також розмірів інших видатків, пов'язаних із реалізацією закону колишнього російського уряду щодо реорганізації волосних сільських судів [18, арк. 7].

Однак визначальним виявився курс УНР, спрямований на творення національної нормативно-правової бази та судової системи. Загалом після формування секретарства судових справ, УЦР приступила до започаткування розгалуженої національної судової системи. Так, 25 листопада 1917 р. було прийнято закон про правонаступництво. Згідно з ним усі російські закони, видані до 27 жовтня 1917 р., залишалися чинними, а УЦР мала право видавати нові та скасовувати старі закони від імені УНР [11, с. 10]. Тому судові органи УНР 1917–1918 рр. у своїй діяльності нерідко керувалися законодавством Російської імперії 1864 року зі змінами, які вніс Тимчасовий уряд.

Програмні цілі національної влади щодо реформи судової системи були чітко викладені в III Універсалі. Відповідно до його положень Генеральний секретаріат судових справ, що його очолював М. Ткаченко, основну мету діяльності вбачав у побудові демократичної системи судів [12, с. 67–69]. Реформи в цій галузі відповідали вимогам державотворчих змін, що їх запроваджувала УНР. Генеральний секретаріат судових справ повідомив голів окружних судів і голів з'їздів мирових судів у губерніях, що *«...судові діячі, невпинно стежачи за розвитком революційних ідей, за виявленням колективної волі свідомого народу, будуть пристосовуватися до теперішніх кодексів й погоджувати їх до встановлених волею народу загальних принципів»* [7, арк. 74–74 зв.].

З 19 листопада 1917 р. набрав чинності закон УЦР «Про амністію». Тоді, згідно з розпорядженням М. Ткаченка, усі справи, пов'язані з амністією, Житомирський окружний суд й голови з'їздів мирових суддів розглядали позачергово [18, арк. 5]. Також із відміною III Універсалом УЦР права власності на землю нетрудових господарств окружні суди заборонили нотаріусам видавати будь-які акти на володіння землею [18, арк. 10]. Це, своєю чергою, за повідомленням Генерального секретаря, *«нерувало населення, у деяких випадках викликало його на самосуд і підривало авторитет судової та адміністративної влади»* [7, арк. 65]. 2 грудня 1917 р. було прийнято закон «Про утворення Генерального суду»; 17 грудня 1917 р. УЦР прийняла закон «Про заведення апеляційних судів»; 22 грудня 1917 р. вийшли закони «Про умови обсадження і порядок обрання суддів Генерального і апеляційних судів», «Про становлення прокурорського догляду на Україні» [16, арк. 7; 17, арк. 15].

Однак, у зв'язку із складною політичною та військовою ситуацією, яка сталася тоді в Україні, окремі нормативно-правові акти, що були прийняті УЦР, не діяли. Генеральний секретаріат повідомляв секретаріат судових справ про невиконання деякими судовими установами закону від 10 листопада 1917 р. Цим рішенням окремі суди регіону викреслили себе із числа тих установ УНР, що мали право одержувати утримання з коштів української державної скарбниці [18, арк. 2]. Тому голови з'їздів мирових суддів Волині особистими листами повідомляли секретаріат судових справ про застосування на практиці щойно прийнятого закону. Так, голова дубенського з'їзду мирових суддів писав до М. Ткаченка, що *«22 грудня 1917 року з'їзд мирових суддів Дубенського повіту на своєму засіданні визначив усі вироки і рішення постановлені з'їздом мирових суддів і мировими судьями дубенського округу оголошувати «Іменем Української Народної Республіки»* [22, арк. 18].

Генеральний суд УНР виконував на території України касацію судових справ та всі інші функції колишнього Правительствующого Сенату, а саме в справах нагляду за судовими установами й особа-

ми судового відомства, а також усі функції Головного військового суду [2, с. 2–11]. Серед претендентів до штатного складу вищого, а також апеляційного судового органу були вихідці з Волині. Так, кандидатом на обрання до Генерального суду УНР був Л. Мазюкевич – мировий суддя восьмої дільниці Житомирського округу; кандидатами на обрання до Київського апеляційного суду УНР вважався А. В'язлов, Волинський губернський комісар, й А. Дроб'язко – член Житомирського окружного суду [24, арк. 4; 25, арк. 4].

Зі створенням вищої державної судової інстанції розпочалася конкретна перевірка кадрів службовців по всіх вертикалях гілок влади. На місцях її здійснювали прокурори [17, арк. 5]. На Волині судами загальної підсудності залишались Луцький та Житомирський окружні суди, при яких функціонували прокуратури й адміністративні відділення, що було особистим здобутком УЦР [13, с. 456].

Указані вище нормативні акти заклали основи щодо утворення апеляційної інстанції в системі загальної юстиції держави [18, арк. 9]. Окремим розпорядженням уряду було визначено, що за тиждень після реєстрації заявленої скарги у справі апеляційні суди зобов'язані були прийняти її до розгляду. Однак слухання справ у Київському апеляційному суді, під юрисдикцію якого входила Волинь, розпочалося лише з другої половини квітня 1918 р. [2, с. 2–11].

Щодо мирових та окружних судових інституцій, то варто зазначити, що з початком бойових дій радянської Росії проти УНР діяльність багатьох судів була зупинена. Опір діяльності судів загальної та місцевої юрисдикції чинили більшовики. Так, В. Люксембург – секретар судових справ Української Народної Республіки Народного Секретаріату в Харкові – розіслав на місця телеграму, в якій зазначав на потребі *«приступити до скасування усіх старих судових закладів»* [1, с. 8]. Однак, незважаючи на такі складні умови, деякі окружні суди й мирові інституції продовжували функціонувати. На той час у судових засіданнях домінували справи кримінального характеру. За словами С. Шелухіна – новопризначеного народного міністра судових справ української влади – це пояснювалося тим, що *«так звані большевики накоїли стільки кримінальних вчинків, що слідчий інститут страшно обтяжений»* [20, арк. 17].

Після повернення контролю над Україною, УЦР разом із військами Німеччини й Австро-Угорщини розпочали поступове відновлення діяльності тих органів судової влади, які вимушені були припинити свою діяльність у період більшовицько-української війни [13, с. 456]. Уряд здійснив спробу реформувати судову систему відповідно до нового адміністративно-територіального устрою держави. Однак порядок створення та організаційну структуру судових органів належним чином не було визначено: не була чітко розмежовано сферу компетенції між українськими судовими органами та німецькими й австро-угорськими військово-польовими судами [1, с. 15]. Лише 25 квітня 1918 р. було видано наказ генерал-фельдмаршала Г. Ейхгорна, у якому загальними рисами вказано, за вчинення яких злочинів цивільні особи підлягали німецьким військово-польовим судам [4, с. 126]. Зокрема, до того часу непоодинокими були випадки порушення «союзницькою» військовою владою прав українських громадян. Так, 4 березня 1918 р. командир 91-го обозного батальйону Армії УНР повідомляв ровенського комісара, що 24 лютого 1918 р. в с. Посягві Ровенського повіту німецька влада арештувала ліквідаційну комісію 455-го транспортного батальйону. Причини ув'язнення йому не були відомі, тому командувач просив допомоги у видачі розпорядження для звільнення арештованих [26, арк. 50].

Народне міністерство судових справ циркуляром від 23 березня 1918 р. повідомляло прокурорів окружних судів про вжиття заходів щодо припинення судочинства німецькими й австро-угорськими військовими судами над цивільним населенням УНР. Міністерство вважало судові процеси «союзницьких» судів над мешканцями УНР прямим утручанням у законну судову владу. Зазначено, що ніхто із влади республіки не має права сприяти таким беззаконним вчинкам військових судів: адміністративна влада не може передавати засуджених цим судам, а в'язниці – їх брати на утримання. Ті урядовці, які вчиняли такі дії, усувалися із посад і притягалися до відповідальності [19, арк. 15].

Для покарання злочинців – громадян УНР – діяли, згідно з військовим часом, військові революційні суди при українських військових комендантах; німецькі й австро-угорські військові суди здійснювали судочинство лише над своїми військовими. Так, головним губернським комендантам, посади яких було запроваджено внаслідок складної воєнно-політичної ситуації зими 1918 р., надавалося право створювати революційні військові суди. Останні розглядали особливо важкі справи, такі як вбивства, пограбування, підпали, згвалтування, розбійництва тощо. Вони в діяльності керувалися

«Інструкцією військовому революційному суду» [2, с. 14]. Згідно з нею попереднє слідство не проводилося, у судовому засіданні не брали участь присяжні засідателі, а вирок суду не підлягав касаційному й апеляційному оскарженню [13, с. 456; 5, арк. 94]. Отже, «Інструкція» стала першим нормативно-правовим актом із питань судочинства, який містив нові положення, що повністю відкидали законодавчий шаблон Російської імперії.

У квітні 1918 р. для розгляду злочинів, учинених військовослужбовцями на території УНР, створювалися два вищі військові суди – у Києві та Катеринославі; крім того, діяло 17 штабних судів [2, с. 14]. Для кваліфікації злочину й визначення міри покарання судді використовували відповідне російське законодавство, але не застосовували при цьому смертну кару. Відповідно, вирок виносили більшістю голосів [1, с. 9]. Відміна найвищої міри покарання, що була звичною для царської Росії, свідчила про гуманність та демократичні засади діяльності суду в УНР.

1 березня 1918 року М. Ткаченко звернувся до голів і прокурорів окружних судів із вказівкою *«про негайне повернення до нормальної судової роботи: проводити якнайскоріше слідства, розгляд справ, виконання судових вироків, ін.»* [18, арк. 11]. Водночас, за зверненням голови Житомирського окружного суду К. Пашенка-Розвадовського до Міністерства юстиції УНР від 24 січня 1918 р., цей орган вже давно потребував поповнення особового складу. Його кадрами були чиновники здебільшого відкомандировані з інших окружних судів Росії [23, арк. 2, 20]. Не поодинокими були випадки, що й самé Міністерство для покращення власного функціонування поповнювало свій склад відбірними кадрами, зокрема Волині. Так, у січні 1918 р. в Міністерство юстиції УНР із Житомирського окружного суду були направлені секретар адміністративного відділення Е. Боханевич і канцелярські чиновники А. Шпичук й Г. Кузьменко [23, арк. 23]. Натомість судові посади займали колишні адміністративні чиновники. Так, помічник Волинського губернського комісара О. Времеv, маючи юридичну освіту, був призначений суддею Київського окружного суду по адміністративному відділу [21, арк. 4]. Натомість Житомирський окружний суд поповнювали кадри Віленського окружного суду [21, арк. 13]. Такі кадрові переміщення здійснювали лише за підписом М. Ткаченка.

Інше питання, яке вимагало нагального перегляду уряду, було підвищення заробітної плати суддів і службовців апарату судів відповідно до вимог революційного часу. Так, 1 березня 1918 р. уряд УНР затвердив закон *«Про платні урядовим особам окружних судів, мирових установ і місцевих тюремних інституцій»* [28, арк. 84]. На перше півріччя 1918 р. відомість грошових сум членам з'їзду мирових суддів Кременецького судово-мирового округу до виплати була такою: голова з'їзду отримував оклад 4200 крб, мирові судді – 2000 крб, секретар з'їзду – 1200 крб, помічник секретаря з'їзду та судові пристави – 800 крб, секретарі мирових суддів – 600 крб, канцелярські чиновники з'їзду та писці – 360–480 крб, кур'єри з'їзду – 300 крб. Окрім зазначених окладів, усі з перерахованих посадовців з'їзду отримували добові, проїзні та квартирні виплати за правилами воєнного часу, а також надбавки у відсотках згідно з положенням царського уряду від 22 жовтня 1916 р. [7, арк. 61–61 зв.; 14, арк. 4; 17, арк. 70].

На весну 1918 р. отримали окрему матеріальну винагороду й службовці Луцького окружного суду, штат якого тільки повертався з евакуації до повітового центру. Тоді С. Комірний – головний комісар УНР – повідомляв Ровенську повітову державну скарбницю про видачу прокуророві Луцького окружного суду суми розміром 1580 крб 66 коп. для виплати зарплати службовцям цього ж суду за лютий 1918 р. з урахуванням положень нового закону [27, арк. 67]. Утім на Волині вчасна виплата визначених законом сум не відбулася. Цей факт став однією із причин відставки народного міністра судових справ М. Ткаченка. 25 березня 1918 р. цю посаду очолив С. Шелухін – суддя Генерального суду УНР [21, арк. 7; 25, арк. 1].

Новопризначений народний міністр судових справ узяв на контроль зарплатні виплати й відразу ж обнародував розпорядження щодо «українізації» судів України. Судові установи Волині впродовж тижня від отримання цього розпорядження усунули у своїй діяльності нормативно-правові акти російської влади, а також змінили теми вивісок, написів й оголошень на українську мову. На видному місці вивішували четвертий Універсал УЦР і герб УНР на синьо-жовтому тлі [19, арк. 1].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, на першому етапі Української революції 1917–1921 рр. – за УЦР – розпочали закладатись основи судової системи України. Її структура була дещо запозичена від аналогічних систем царської та буржуазно-демократичної Росії; власної динаміки вона набула лише після проголошення УНР. Загалом УЦР не вдалося повністю створити дієвий лад національних судових органів; тому він лише частково сприяв стабілізації

суспільно-політичної ситуації на Волині. Тоді в регіоні діяли мирові суди, з'їзди мирових суддів повітів, Житомирський окружний суд, а також військові революційні суди. Перші з трьох перерахованих розв'язували питання цивільного, адміністративного, кримінального судочинства, останні – військового судочинства; кожен із них здійснював провадження відповідно до своєї юрисдикції. Заперечливим чинником у функціонуванні суду та судочинства на Волині була більшовізація регіону листопада 1917-го – січня 1918 р.; згодом деструктивні елементи в роботу військових революційних судів уносили німецькі й австро-угорські військово-польові суди.

Подальшого наукового розроблення заслуговує проблема ролі міського самоврядування, місцевої адміністрації та уряду у виборах суддів місцевої і загальної юстиції та призначення їх на посади, а також професійного навчання і підвищення кваліфікації службовців Феміди Волині періоду березня 1917-го – квітня 1918 р., визначення їх належності до соціального стану українства й деталізації майнового та вікового цenzів.

Джерела та література

1. Вовк Ю. Є. Судові органи Української Народної Республіки та Української Держави (1917–1920 pp.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права» / Ю. Вовк. – Львів, 2000. – 19 с.
2. Вовк Ю. Створення Центральною Радою судової системи в Україні (1917–1918 pp.) / Ю. Вовк // Зб. навч.-метод. матеріалів і наук. ст. іст. ф-ту Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : [б. в.], 1999. – Вип. 4. – С. 9–15.
3. Гуцалюк І. О. Українські національні органи влади на Волині (1917–1921 pp.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / І. О. Гуцалюк. – К., 2013. – 17 с.
4. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я. Й. Грицак. – К. : Генеза, 2000. – 360 с.
5. Державний архів Волинської області, ф. 3, оп. 1, спр. 1700, 242 арк.
6. Державний архів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 3, 75 арк.
7. Держархів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.), ф. 153, спр. 15, 77 арк.
8. Держархів Тернопільської обл., ф. 153, оп. 1, спр. 18, 205 арк.
9. Держархів Тернопільської обл., ф. 242, оп. 1, спр. 67, 118 арк.
10. Держархів Тернопільської обл., ф. 242, оп. 1, спр. 70, 131 арк.
11. Землянська В. В. Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права» / В. Землянська. – Х., 2002. – 20 с.
12. Конституційні акти України, 1917–1920. Невідомі конституції України / відп. ред. Ю. Д. Прилюк. – К. : Філософ. і соціол. думка, 1992. – 272 с.
13. Мироненко О. М. Українізація суду і судочинства в УНР / О. М. Мироненко // Українське державотворення : не витребуваний потенціал : словник-довідник / за ред. О. М. Мироненка. – К. : Либідь, 1997. – С. 456.
14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 1064, оп. 2, спр. 19, 22 арк.
15. ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 229, 20 арк.
16. ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 548, 12 арк.
17. ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 5, 73 арк.
18. ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 8, 22 арк.
19. ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 14, 15 арк.
20. ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 23, 51 арк.
21. ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 40, 44 арк.
22. ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 41, 31 арк.
23. ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 43, 23 арк.
24. ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 44, 11 арк.
25. ЦДАВО України, ф. 2209, оп. 1, спр. 45, 10 арк.
26. ЦДАВО України, ф. 2523, оп. 1, спр. 2, 136 арк.
27. ЦДАВО України, ф. 2523, оп. 1, спр. 4, 102 арк.
28. ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 48, 115 арк.

Гуцалюк Ирина. Суд и судопроизводство на Волини периода Украинского Центрального совета (март 1917-го – апрель 1918 года). В статье дана оценка функционирования судебной системы на Волини периода Украинского Центрального совета; в первую очередь определены ее структура и нормативно-правовая основа деятельности; показаны отдельные нормативные заимствования отечественного правительства из пра-

вового насліддя царської і буржуазно-демократическої Росії, а також его собствение законодательные инициативы; охарактеризована деятельность института мировых судов, их съездов, окружной и апелляционной юстиции в регионе, а также штатов; выяснено, что в силу государственно созидательных процессов Украинской революции и военных действий первой большевистско-украинской войны, определяющее место в судебном процессе занимали административное, криминальное и военное судопроизводство; доказано, что национальная судебная система была основана и активно развивалась.

Ключевые слова: мировые судьи, съезды мировых судей, окружные суды, уезд, Волынь, Украинский Центральный совет.

Gutsaliuk Iryna. Court and Legal Proceedings on the Territory of Volyn of the Period of the Ukrainian Central Rada (March 1917 – April 1918). The assessment of the court system on the territory of Volyn of the period of the Ukrainian Central Rada has been given in the article, first of all, it's structure, legal and regulatory basis have been defined. Some particular legal borrowings of the local government from the legal heritage of the tzar's and bourgeois-democratic Russia as well as its own legal initiatives have been shown. The activities of the institution of magistrates and their conventions, district and appeal justice in the region as well as their staff have been characterized. It has been found out that because of the Ukrainian revolution state-creative processes and the first bolshevik – Ukrainian warfare, the administrative, criminal and military legal proceedings took the determinant place. It has been proved that the national court system was initiated and developed actively.

Key words: magistrates, magistrate conventions, district courts, povit, Volyn, the Ukrainian Central Rada.

Стаття надійшла до редколегії
19.05.2014 р.

УДК 94(477.48)«1918–1921»

Олександр Дем'янюк

Польські претензії на волинські землі в добу Української революції

У статті проаналізовано перебіг подій, які відбувалися території західних повітів Волинської губернії впродовж Української революції. Вони стосуються претензій польських політиків на волинські землі, поступової військово-політичної експансії та поширення польської влади.

Ключові слова: Українська революція, Волинська губернія, Волинь, Польська держава, військово-політичні події.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема територіальної цілісності українських земель у добу Української революції 1917–1921 рр. стояла надзвичайно гостро. Після розпаду Російської імперії більшість сусідніх держав безпосередньо чи опосередковано заявила про свої претензії на прикордонні українські землі. Не стояли осторонь і польські політики. Ще від часу поділів Польщі у XVIII ст. в середовищі місцевого радикального політикуму була присутня думка про відродження Польської держави в колишніх межах.

Однією з територій, на яку передовсім звернули свою увагу поляки, стали західноволинські землі. Тому в добу українських національно-визвольних змагань саме тут розгорнулася найбільша боротьба за їхню державну належність, і, у зв'язку з відсутністю належного військово-політичного супротиву, на цих територіях нав'язувалася польська державна модель. На тлі цього соціально-економічне й суспільно-політичне становище жителів Волинського краю ставало вкрай важким.

Аналіз досліджень цієї проблеми. За роки новітньої державної незалежності вітчизняні дослідники опублікували низку робіт, у яких автори більшою чи меншою мірою торкнулися проблеми польської експансії на західноволинських землях. Утім більшість опрацьованих автором статті робіт відзначається формулюванням оцінок доби українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. у загальнодержавному контексті, без зосередження уваги на проблемі, винесеній у назву цієї статті. Окремі аспекти українсько-польського протистояння в боротьбі за терени Західної Волині розкрито в роботах О. Соловйова [14], М. Киричука [6], Я. Царука [15], Л. Осауленка [9].